ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Цвікі Владислави Юліївни на тему
«Міжнародно-правовий захист осіб від насильницьких зникнень»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право

Актуальність дисертаційного дослідження Цвікі В.Ю. зумовлена в першу чергу тим, що акт насильницького зникнення на сьогодні являє собою одне з найбільш жорстоких порушень прав людини. Не зважаючи на відносно недавнє закріплення заборони насильницьких зникнень в міжнародно-правових актах, цей феномен набув широкого розповсюдження в 20 столітті, зокрема: в нацистській Німеччині, СРСР, державах Латинської Америки, як метод репресій проти політичних опонентів. Крім того, на сьогоднішній день Європейський суд з прав людини розглянув значну кількість справ стосовно актів насильницького зникнення, що мали місце в Російській Федерації та в Туреччині.

Актуальність обраної теми дисертації також зумовлена чинниками міжнародно-правової реальності: збільшенням воєнних дій в останніх роках (оскільки дане явище є особливо поширеним в державах, в яких відбуваються внутрішні конфлікти), актуалізація боротьби з тероризмом, виникненням ІДІЛ, практикою РФ щодо вчинення насильницьких зникнень в окупованому Криму, широкомасштабним та системним характером вказаного злочину на території України. Актуальність дослідження підкреслюється приєднанням України в 2015 р. до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 р., в якій вперше закріплено абсолютний характер права людини не піддаватися насильницькому зникненню. Невирішеним є питання криміналізації даного злочину в національному законодавстві з метою виконання зобов'язань згідно положень Міжнародної конвенції 2006 р. та Римського статуту МКС, а також запобігання практики актів насильницького зникнення.

Не зважаючи на закріплення заборони насильницького зникнення на універсальному та регіональному рівнях, визнання даного феномену в якості порушення ряду фундаментальних прав людини ще не стало міжнародним стандартом, враховуючи судову практику міжнародних моніторингових органів. Також потребує ґрунтовного дослідження правовий статус Комітету з насильницьких зникнень та його співпраця з іншими міжнародними інституціями, зокрема, з Робочою групою ООН з насильницьких та недобровільних зникнень.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації. Обравши в якості предмету дослідження міжнародно-правовий захист осіб від насильницьких зникнень, автор цілком правомірно акцентувала увагу на таких ключових аспектах проблеми, як визначення поняття «насильницьке зникнення» в міжнародному праві; юридична природа насильницького зникнення як злочину проти людяності; зобов'язання держав відповідно до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 року;поняття «жертва насильницького зникнення»; загальний інституційний механізм міжнародно-правового захисту осіб від насильницьких зникнень;правовий статус Комітету з насильницьких зникнень; порушення прав зниклої особи внаслідок акту насильницького зникнення;порушення внаслідок акту насильницького зникнення прав членів сім'ї зниклої особи.

Теоретичну основу дослідження склали праці зарубіжних та вітчизняних науковців в галузях міжнародного публічного права, міжнародного права прав людини, міжнародного кримінального права, а також міжнародного гуманітарного права. Слід відзначити залучення до джерельної бази значної кількості відповідних міжнародно-правових актів та актів національного законодавства щодо захисту осіб від насильницьких зникнень, які склали нормативну та емпіричну базу дослідження.

Методологічною основою дослідження є сукупність методів та прийомів наукового пізнання. Так, вдало застосовуючи діалектичний, порівняльно-

правовий, системно-структурний, формально-юридичний, статистичний, герменевтичний, семіотичний та інші наукові методи, дослідниця робить достовірні і обґрунтовані висновки щодо елементів злочину насильницького зникнення, визначення даного явища як злочину проти людяності у випадку широкомасштабної або систематичної практики, договірного та інституційного механізму захисту осіб від насильницьких зникнень.

Наукова новизна і практична значущість одержаних результатів. Наукова новизна даного дисертаційного дослідження полягає в першу чергу тому, що воно, по суті, є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням міжнародно-правого захисту осіб від насильницьких зникнень.

Наукова новизна отриманих автором дисертації результатів, зокрема, полягає в наступному:

комплексно досліджено юридичну природу права людини не піддаватися насильницьким зникненням: зокрема, визначено абсолютний характер вказаного права, а також, що впровадження нового права в міжнародно-правовому зобов'язальному акті надає юридичні підстави Комітету по насильницьким зникненням розглядати акти насильницького зникнення як порушення автономного єдиного права, а не як порушення інших фундаментальних прав людини;

автором доведено, що такі прогалини в змісті Міжнародної конвенції 2006 р., як: відсутність зобов'язання з встановлення універсальної юрисдикції щодо актів насильницького зникнення, відсутність заборони проведення розгляду таких справ військовими трибуналами, а також поширення законів про амністію, або інших аналогічних заходів, які могли б звільнити винних осіб від кримінального переслідування чи покарання, є перешкодою ефективному захисту та запобіганню актів насильницького зникнення;

автором комплексно проаналізовано запропоновані в доктрині міжнародного права підходи до визначення місця інституту насильницького зникнення в міжнародному праві, зокрема визначено міжгалузевий характер

вказаного злочину, оскільки він знаходиться на перетині регулювання трьох галузей міжнародного права: міжнародного права прав людини, міжнародного кримінального права та міжнародного гуманітарного права;

автором здійснено аналіз судової практики міжнародних моніторингових органів з прав людини стосовно актів насильницького зникнення. Зокрема, досліджено так званий «multiple-rights approach», в результаті якого міжнародні моніторингові органи визначають порушення декількох прав людини відповідно до положень міжнародних конвенцій, в яких визначено їхню компетенцію.

Слід відзначити, що з огляду на зміст отриманих наукових результатів, вони відзначаються не лише науковою новизною, але й практичним значенням, адже автором сформульовані рекомендації щодо внесення змін до національного законодавства відповідно до положень Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 р.: 1) закріпити насильницьке зникнення в якості окремого злочину в національному кримінальному законодавстві з урахуванням триваючого характеру вказаного злочину; 2) визнати насильницьке зникнення в якості злочину проти людяності відповідно до положень Римського статуту МКС та Міжнародної конвенції 2006 р.; 3) встановити режим кримінальної відповідальності та визначити відповідну міру покарання за скоєння даного злочину; 4) закріпити на законодавчому рівні широке поняття «жертва», яке повинно включати будь-яких осіб, яким завдано шкоду внаслідок акту насильницького зникнення.

Викладені в дослідженні положення можуть бути використані в: науково-дослідній сфері – як основа для подальшого дослідження міжнародно-правого захисту осіб від насильницьких зникнень; в навчальному процесі – для викладання курсів «Міжнародне публічне право», «Міжнародне право прав людини», «Міжнародне кримінальне право», а також при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників і методичних вказівок; в правотворчій сфері – для розробки

міжнародно-правових документів в сфері міжнародного права прав людини, а також внесення змін до чинного законодавства України відповідно до положень Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 р.

Оцінка змісту дисертації. Структура та зміст дисертаційного дослідження обумовлені поставленою метою та дослідницькими завданнями. В дисертації в логічній послідовності розкрито основні аспекти теми, зроблено відповідні висновки та надано рекомендації.

Перший розділ дисертації присвячено аналізу становлення міжнародного співробітництва держав в сфері забезпечення міжнародно-правого захисту осіб від насильницьких зникнень. Слід відзначити зроблений автором ґрунтовний аналіз етапів становлення міжнародно-правового захисту осіб від насильницьких зникнень. Заслуговує уваги також визначення основних передумов для прийняття Міжнародної конвенції 2006 р., першого зобов'язального універсального міжнародно-правого акту, в якому гарантується право людини не піддаватися насильницьким зникненням. В роботі також зроблений детальний аналіз Декларації ООН про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 1992 р. та Міжамериканської конвенції про насильницькі зникнення осіб 1994 р. (ст. 31-34). Слід погодитися з автором, що насильницьке зникнення знаходиться на перетині правого регулювання міжнародного права прав людини, міжнародного кримінального права та міжнародного гуманітарного права. Крім того, в дослідженні визначені матеріальні елементи насильницького зникнення як злочину проти людяності, в якому передбачається об'єктивне розмежування між двома альтернативними типами поведінки - позбавлення волі та приховування інформації про долю та місце знаходження зниклої особи (ст. 72). Заслуговує на увагу те, що в українському перекладі Міжнародної конвенції 2006 р. в преамбулі зазначено, що «насильницьке зникнення є злочином проти людства», що не відповідає англійському тексту конвенції – «crime against

humanity». Натомість варто погодитися з перекладом автора, яка використала термін «злочин проти людяності».

Другий розділ дисертації присвячений аналізу основних положень Міжнародної конвенції 2006 р., інституційного механізму міжнародно-правого захисту осіб від насильницьких зникнень. Слід погодитися з автором про необхідність закріплення насильницького зникнення в національному законодавстві як окремого злочину (ст. 8), у зв'язку з відмінністю насильницького зникнення за своїм складом від інших злочинів, в межах яких відбувається незаконне позбавлення волі осіб (викрадення людини, захоплення заручників); як і в Міжнародній конвенції 2006 р., так і Римському статуті МКС поняття «насильницьке зникнення» є більш широким, ніж викрадення людини, оскільки включає такі дії, як арешт і затримання).

На окрему увагу заслуговують зроблені в дисертаційному дослідженні акценти на недоліках Міжнародної конвенції 2006 р.: відсутність зобов'язання з встановлення універсальної юрисдикції щодо актів насильницького зникнення, відсутність заборони проведення розгляду таких справ військовими трибуналами, а також поширення законів про амністію, або інших аналогічних заходів, які могли б звільнити винних осіб від кримінального переслідування чи покарання, є перешкодою ефективному захисту та запобіганню актів насильницького зникнення. Також слід відзначити зроблений аналіз суб'єктивного права людини не піддаватися насильницьким зникненням.

Слід погодитися з автором стосовно визначення аргументів з приводу причин відмови держав приєднуватися до Міжнародної конвенції 2006 р.: 1) занепокоєння держав щодо триваючого характеру злочину насильницького зникнення, що на їхню думку може призвести до відповідальності за злочини, скоєні у минулому; 2) федеративні держави виразили сумніви що встановлення та регулярне оновлення офіційних реєстрів осіб, позбавлених волі відповідно до ст.17 Міжнародної конвенції 2006 р., може спричинити

складнощі щодо ведення та оновлення централізованих реєстрів з офіційних місць позбавлення волі; 3) обставини боротьби з тероризмом не завжди дозволяють забезпечувати підозрюваним особам усі права, закріплені в даній Конвенції.

Інтерес представляє дослідження загального інституційного механізму міжнародно-правового захисту осіб від насильницьких зникнень. Варто погодитися з думкою автора про те, що міжнародні моніторингові органи по правам людини запровадили та використовують на практиці так званий «multiple-rights approach», в результаті чого встановлюється порушення таких фундаментальних прав людини, як: право на визнання правосуб'єктності особи, право на безпеку та свободу особи і право не зазнавати катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання, право на життя. Крім того, заслуговує на увагу аналіз правого статусу Комітету з насильницьких зникнень (підрозділ 2.3).

Цікавим є бачення Цвікі В.Ю. стосовно того, що найбільш ефективним підходом до вирішення питання тягару доказування є підхід, запроваджений Міжамериканським судом по правам людини, відповідно до якого: якщо є свідчення про поширену або систематичну практику актів насильницького зникнення, яка вчиняється або підтримується представниками державних силових структур та певний випадок насильницького зникнення може бути пов'язаний з цією практикою, то тягар доказування покладається на державу (ст. 145).

Третій розділ дисертації присвячений аналізу судової практики міжнародних моніторингових органів з прав людини стосовно випадків насильницького зникнення. Заслуговує увагу аналіз судової практики міжнародних інституцій, який свідчить про те, що на сьогоднішній день загальне визнання акту насильницького зникнення як порушення права особи не піддаватися катуванням або іншим видам нелюдського поводження ще не стало міжнародним стандартом: на відміну від ЄСПЛ, Міжамериканський суд та Комітет ООН по правам людини визначають порушення даного права

внаслідок акту насильницького зникнення, якщо зникла особа піддавалася ізольованому позбавленню волі впродовж тривалого періоду часу.

Слід відзначити зроблений автором ґрунтовний аналіз міжнародної судової практики щодо визнання порушення прав членів сім'ї зниклої особи. Так в своєму дослідженні автор використовує широке трактування поняття «жертва насильницького зникнення», яке включає в себе будь-яку зниклу особу та будь-яку фізична особа, якій спричинено безпосередню шкоду в результаті насильницького зникнення. А також зазначає, що найбільш поширеним є визнання порушення права на гуманне поводження на відміну від таких прав, як: право на сімейне життя, право на правду. Цікавим є твердження автора стосовно того, що Комітет ООН з прав людини постановив, що страждання, які відчувають члени сім'ї через насильницьке зникнення близької людини, являє собою порушення права на гуманне поводження (ст. 203).

Зауваження і дискусійні положення дисертації.

1. В підрозділі 1.3 «Насильницьке зникнення як злочин проти людяності» автор досліджує даний злочин у випадку, якщо він вчиняється як частина широкомасштабного або систематичного нападу проти цивільного населення Проте не роз'яснено, які використовуються критерії для визначення широкомасштабного та систематичного характеру.

2. На ст. 87 автор зазначила, що «нова Конвенція повинна запровадити «квазі-універсальну юрисдикцію», забезпечуючи здійснення державою юрисдикції у випадку, якщо «особа, яка підозрюється у вчиненні злочину насильницького зникнення знаходиться на території держави учасниці і не була видана або передана іншій державі». Потребує додаткового роз'яснення поняття «квазі-універсальна юрисдикція».

3. В дослідженні визначено міжгалузевий характер вказаного злочину, оскільки він знаходиться на перетині правового регулювання трьох галузей міжнародного права: міжнародного права прав людини, міжнародного кримінального права та міжнародного гуманітарного права. Проте, основна

увага зосереджена саме на нормах міжнародного права прав людини. Не достатньо розкрито питання міжнародно-правового захисту осіб під час міжнародних збройних конфліктів, а також положення звичаєвого міжнародного гуманітарного права відносно актів насильницького зникнення.

4. В підрозділі 2.3 «Правовий статус Комітету з насильницьких зникнень» проаналізовано основні завдання та процедури даного конвенційного органу. Проте, не вирішено питання розмежування компетенції та завдань двох моніторингових органів: Комітету з насильницьких зникнень та Робочої групи ООН з насильницьких та недобровільних зникнень.

5. В підрозділі 3.1. «Порушення прав зниклої особи внаслідок акту насильницького зникнення» та підрозділі 3.2 «Порушення прав членів сім'ї зниклої особи» розглянуто порушення внаслідок даного злочину так фундаментальних прав, як право на життя, заборона катувань, право на свободу та особисту недоторканість, право на визнання правосуб'єктності особи, право на правду. Виникає питання стосовно виникнення нового суб'єктивного права не піддаватися насильницьким зникненням; або дане явище становить собою кумулятивний правовий інститут. Крім того, виникає питання як виокремлення даного права забезпечує більш ефективний механізм міжнародно-правового захисту осіб від насильницьких зникнень.

Але, необхідно зазначити, що висловлені зауваження не знижують високий рівень дослідження та його позитивну оцінку.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Дисертація є комплексним, узагальненим дослідженням та відзначається високим науково-теоретичним рівнем, глибиною розробки наукової проблеми, новизною підходу до вирішення поставлених наукових завдань і обґрунтованістю сформульованих практичних рекомендацій.

Робота повністю відповідає спеціальності 12.00.11 – міжнародне право.

Результати дослідження достатньо повно і широко висвітлено у дванадцяти наукових публікаціях автора. Апробація отриманих результатів на міжнародних науково-практичних конференціях підтверджує актуальність та грунтовність виконаного дослідження.

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він відповідає вимогам, що ставляться МОН України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого Цвікі В.Ю. дисертаційного дослідження. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації.

ВИСНОВОК

Зважаючи на вищевикладене можна зробити висновок, що дисертація Цвікі Владислави Юліївни «Міжнародно-правовий захист осіб від насильницьких зникнень» відповідає вимогам МОН України до кваліфікаційних наукових праць такого рівня, а також п.п. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою КМ України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор – Цвікі Владислава Юліївна на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.11 – міжнародне право.

Офіційний опонент:
доктор юридичних наук, професор
Постійний Представник Президента України
в Автономній Республіці Крим **Б.В. БАБІН**

07 березня 2018 р.

підпись Бабіна Б.В
посвідчую
Недорощенко Д.С.